

A FRANCIA NEMZET
MISSZIÓS HITE
ÉS
A FRANCIA IRODALOM

IRTA

ECKHARDT SÁNDOR

A SZENT ISTVÁN AKADÉMIA RENDES TAGJA

*Székfoglalóul felolvasta a Szent István Akadémia III. osztályának
1931. évi február 13-iki ülésén.*

KIADJA A SZENT ISTVÁN AKADÉMIA

BUDAPEST

STEPHANEUM NYOMDA R. T.

1931

A FRANCIA NEMZET
MISSZIÓS HITE
ÉS
A FRANCIA IRODALOM

IRTA

ECKHARDT SÁNDOR

A SZENT ISTVÁN AKADÉMIA RENDES TAGJA

*Székefoglalóul felolvasta a Szent István Akadémia III. osztályának
1931. évi február 13-iki ülésén.*

KIADJA A SZENT ISTVÁN AKADÉMIA

BUDAPEST

STEPHANEUM NYOMDA R. T.

1931

A MŰVELT európai nemzetek szellemi életének egyik feltétele, hogy nemcsak mitikus eredetmondákat eszelnek ki nemzeti prestige-ük emelésére, hanem bizonyos missziós feladatokkal dicsekednek s ezekben természetes imperializmusuk, létezésük, esetleg terjeszkedésük nyer igazolást.¹ Az olasz civilizációs ideál, mintha a rómainak egyenes örököse lenne; az orosz megváltási eszme előbb a pánszlávizmust, majd a bolsevizmust zúdíttotta Európára; a lengyel messzianizmus sok erkölcsi erővel táplálta a tragikus sorsú lengyel nemzetet, s nincs az a kis balkáni állam, mely meg ne találná az ő maga kis civilizációs hivatását. Gondoljunk az oláhok tiszta fikcióból álló romanizmusára, mellyel ők a latin civilizációt vélik képviselni a «barbár» magyarokkal és szlávokkal szemben.

Ily körülmények között csodálatos volna, ha az egyik leggeniálisabb, legaktívabb és más népek lelkébe talán a legnehezebben beilleszkező nemzet, a francia ne találta volna meg a maga missziós hitét. És csakugyan, a francia nép missziós hite kialakulásával egyidős: s míg legfeljebb fogalmazásában változik, a frank-korszaktól kezdve a legujabb időkig állandó folytonosságban él irodalmi megnyilatkozásaival együtt. A római katolikus vallásosság uralma idején misztikus és kizárólagosan providenciális jellegű a francia nemzet elhivatottságának ez a gondolata; viszont a forradalmi deizmus győzelme óta főleg a civilizációs misszió gondolata váltotta fel a hit védelmének és terjesztésének eszméjét. E szerint az emberiségben rejlő isteni principium a francia nemzetet választotta ki a haladás eszközeül, a többi nép csak adózója, átvevő, hálára kötelezett vazallusa az emberiség vezérnépének.

¹ V. ö. Robert Michels: Der Patriotismus. München—Leipzig 1929. XXX. 12. kk.

A középkor misztikus misszió-hite azonban tovább él a modern katolikus írók gondolatában.

A missziós gondolatnak ezt a fejlődési menetét híven tükrözi vissza az irodalom. Keressük meg tehát ennek a gondolatnak legrégibb megnyilatkozásait és kísérjük végig történetét a ma irodalmáig.

I.

A francia nemzeti öntudat ősforrásául a germán-frank törzsi öntudatot jelölhetjük meg. A frank törzs a keresztény hitre térésével és az Észak-Gallia fölötti uralom átvétele révén egyszerre a római világuralom gondolkörébe jutott és alárendelt, határőri szerepéből egyszerre a keresztény misszióval megbízott nép öntudatára emelkedett.¹ Így a legősibb frank törvénykönyv, a *Lex Salica* prologusa fejezi ki először a frank nép misztikus elhivatottságát:

«A frankok híres népe, melyet *Isten maga alkotott*, mely erős a fegyverben, szilárd a béke szövetségében, mélyenjáró észjárásában, testében nemes, érintetlen tisztaságú, kiváló szépségű, merész, gyors és kitartó, miután a katolikus hitre tért és mindeddig a barbár eretnekségtől mentes maradt, *Isten sugallatára*, a tudomány kulcsát keresve és erkölcsének megfelelően az igazságot kívánva, *a vallást őrizve*, megírták a Száli törvényt e nemzet utódai számára...

Éljen Krisztus, ki szereti a Frankokat. Őrizze az ő országukat, az ő malasztjának fénye töltse meg vezetőiket, védje meg hadseregüket, adja meg nekik a hit várfalait, a békét, jó kedvet és boldogságot; az Úr Jézus Krisztus adja meg kegyesen uralkodóinak idejét.»²

¹ L. Fustel de Coulanges: *Histoire des institutions politiques et administratives de l'ancienne France*. I. 436.

² Pardessus kiad. 344: «Gens Francorum inclita, auctore Dei condita, fortis in arma, firma in pacis foedere, profunda in consilio, corporenbilis, incolumna candore, forma egregia, audax, velox, et aspera, ad catholica fide conversa et immunis ab herese dum adhuc teneretur barbara, inspirante Deo, inquiresnes scienciae clavem, juxta morum suorum qualitatem desiderans justitiam, custodiens pietatem, dictaverunt Salica lege per proceris ipsius gentis... Vivat qui Francos diligit Christus, eorum regnum custodiat, rectores eorum lumen suae gratiae repleat, exercitum protegat, fidei munimenta tribuit, pacem, gaudia et felicitatem, tempora dominancium Dominus Jesus Christus pietate concedat.» Idézi a francia öntudat első megnyilatkozásaképpen Guizot: *Histoire de la civilisation en France*. I.

A száli frank-törzs VI. századi törvénykönyvének összeírója elsőnek fogalmazta meg a frank nép misztikus elhivatottságát. A frank népet Krisztus külön kegyeiben részesíti annál is inkább, mert mint a továbbiakban az író elmondja, ők nem sujtották borzasztó kínzásokkal a keresztényeket, hanem ellenkezőleg a megkínzott mártírok testeit drágakövekkel és arannyal ékesítették! Az az egészséges önzés, mely a frank népet ekkor eltöltötte, elhittette vele, hogy ő lett a hit őrzője, Krisztus különösen szeretett népe, mely arra van hivatva, hogy a rómaiak felett az uralmat átvegye Isten nagyobb dicsőségére. Így ez az ismeretlen VI. századi germán nyelvű merovingkori író, kinek műve a benne előforduló germán szavak tömegét tekintve a legrégebbi germán nyelvemléknek tekinthető, lett a később kialakult francia missziós öntudat első megfogalmazója, mert innen, ettől a germán nyelvű frank néptörzstől egyenes vonalban öröklődik ez a hit a latin nyelvű frankokra.

Ezt az öntudatot a pápaság különös kegye fokozta aztán a frank királyokban és mikor 800-ban a pápa Nagy Károly fejére tette a római császári koronát, az elhivatottság, az egyházat védő frank császár krisztusi helytartó-szerepe konkrét szimbólumot kapott.

A karolingi keresztény-frank imperializmus a Capetek uralomra jutásával sem csökkent és a karolingok bukása idején, a millennium fordulóján Aimoin fleury-i szerzetes tollán ékesszóló kifejezést nyert. Ez a nyilatkozat azért érdekes, mert ebben az évszázadban születik meg már a *Chanson de Roland*, a franciák egyik legrégebbi és kétségtelenül legművészibb eposza, mely a XI. századi francia történeti öntudat legklasszikusabb kifejezése. Aimoin kiemeli, hogy a frank nemzet «nem méltatlanul lett számos nemzet ura, minthogy nem soká tűrte, hogy az ördögök bálványozásának szolgáljon. Miért is inkább a Teremtőnek mint a teremtménynek vetette magát alá és az ő országuk alapjait Krisztus oltalma alatt kezdve, jobbnak látta annak kultuszára adni magát. Innen magasabbra emelkedve, a katolikus vallás normájaképpen égő vággyal tüzesen tört arra, hogy az a birodalom határaival együtt terjeszkedjék...»¹ A frank birodalom határainak terjedése tehát az igaz hit terjedését jelenti: a franciaság egyenlő a kereszténység fogalmával, mint ahogy a Roland-énekben is a frank-francia a keresz-

¹ Du Chesne: *Historia Francorum Scriptores*. III. 8.

ténységgel szinonim, míg Nagy Károly és utódainak összes ellenfelei, így a magyarok is, a pogány szaracénok közé soroltatnak. Aimoinnak a száli törvény prológusával egyező gondolatmenete bizonyítja, hogy a frank-keresztény imperializmus megszakítatlan folytonosságban élt tovább, különös hangsúlyt nyerve a Capetek idején a most már politikailag elkülönült francia nemzet tudatában. A germán-frankoktól való szakadás tudata azonban még ekkor sem ment végbe s a francia, sajátos módon azonosítja még mindig magát a germán nyelvű és Aachenben székelő Nagy Károly frankjával.

Ez a nem nemzeti, hanem univerzális jellegű imperializmus, melyben mint láttuk, a frank birodalmi eszme nem nyelvi, hanem egyeduralkodói, személyi, császársági formában nyivánult meg, öröklődött át a legszebb francia eposzra is, Tuoldus *Chanson de Roland*-jára, melyben Charlemagne, csak úgy mint a történeti Nagy Károly nem csak a franciák királya, hanem minden frankoké, mert ebben az eposzban a frank és francia szinonim fogalmak, hiszen a francia nép nemzeti öntudata a vegyes nyelvű germán-latin frankokénak megszakítás nélküli folytatása. Innen nyeri a Roland-ének egyetemes jelentését: Roland és hősei a frank imperializmus mártirjai, de ez a frank imperializmus azonos a római Egyház vallási imperializmusával, annak praktikus, hitterjesztő kifejezése.¹ Roland búcsúja kardjától ennek a keresztény hitterjesztő gondolatnak rapszódiaja: ezt a kardot, Durendalt, egy angyal hozta az égből Nagy Károlynak s vele hódította meg ő, Roland, Anjout, Bretagne-t, Poitou-t, a Maine-t, Normandiát, Provence-ot, Aquitániát, Lombardiát és az egész Rómát, Bajorországot, egész Flandriát, Burgundiát, Apuliát, Konstantinápolyt, Szászországot, Skóciát, Irlandot és Angliát. Más kéziratok még Bohémiát, Magyarországot, Lengyelországot és néhány mesés nevű keleti földet is csatolnak ehhez a listához.² Nyilvánvaló, hogy ez a világbirodalmi eszme még a XI. században sem francia, hanem az általános frank császárság imperializmusának kifejezése, mely azonban az égi misz-

¹ A következőkre v. ö. Hubert Meyer: Die Oriflamme u. das franz. Nationalgefühl. Nachr. v. d. Ges. der Wissensch. zu Göttingen, Phil.-Hist. Kl. 1930, 95—135.

² Stengel: Das altfranz. Rolandslied 2332, kk. A Chanson de Roland geográfiájáról: Carl Th. Hoefft: France, Franceis & Franc im Rolandsliede. Strassburg, Trübner 1891 (Diss.), aki azonban elavult elméletek alapján a France értelmének kettősségét betoldásokkal magyarázza.

szióval egyezik. Ezt a keresztény imperialista világnézetet fejezi ki Roland e csodálatosan naiv, lapidáris, ellentmondást nem tűrő és logikai argumentumokkal el nem homályosított nyilatkozatban:

Paiens ont tort et chrestiens ont dreit.

A nagy francia költő Turolde, tehát univerzálisabb eszményt képviselt, mint azt Bédier, a genális sovén filológus a *Chanson de Roland* alapján hiszi.¹ A francia nemzeti öntudat irodalmi kifejezése szerint is az univerzális kereszténység missziós hivatásában olvad fel. Ezért adja Turolde Franciaországnak, a «szent» jelzőt is (2311):

Jamais n'est tel en France l'asolue...

Nagy Károly Franciaországa érteti meg velünk ezt a jelzőt és nem a költőnek valami romantikus «haza szent földje»-féle elgondolása.

Nem sokkal ezután, a XI. század végén, nagy áldozatokat követelt a francia nemzet missziós hite. A pápa a francia Szent Bernát lelkes izgatása nyomán keresztesháborút hirdet és elsőnek a francia tömegek indulnak meg a Szentsír felszabadítására. Ekkor adja Guibert de Nogent (1053—1124), az első kereszties hadjárat kitűnő és megbízható elbeszélője, a *Gesta Dei per Francos* címet munkájának, mely oly klasszikus módon fejezi ki a francia nemzet elhivatottságának, isteni küldetésének hitét, hogy ez a szóolás szerepel azóta, valahányszor a franciák misztikus, imperialista elhivatottságuk hitét pregnánsan akarják jellemezni.

Ezt a szellemet képviseli a következő században (1180 körül) egy Graindor nevű költő is, ki Codefroy de Bouillon nagyszerű hadjáratát verselte meg s egy Richárd nevű zarándok elveszett költeményét használta fel *Chanson d'Antioche*-ának megírásánál. Bennünket itt e nagyszabású történelmi verses gestából elsősorban a prolóógus érdekel, melyben a keresztrefeszített Krisztus a jó latorral beszélget s mikor az csodálkozását fejezi ki, hogy nem áll bosszút ellenségein, ezt mondja:

«Barátom, az a nép, mely éles lándzsákkal fog engem megbosszúlni, még nem született meg. Majd tönkreteszi a hitetlen pogányokat, kik elutasították maguktól törvényemet. A szent kereszténység meghallgattatik, földemet meghódítják, országomat felszabadítják. Ezer év múlva ez a nép (t. i. a pogány) megkereszteltetik, beszo-

¹ Légendes épiques III. 282 és 452. Ezt már szemére vetette Ferdinand Lot: Romania LIV.

roltatik, a Szentsírt visszahódítják és imádság tárgya leend. Szolgálni fognak engem, mintha én nemzettem volna őket. Mind az én fiaim lesznek. Én leszek ügyvédjük. A mennyei üdvösségben meglesz örökségük. És te ma még elnyered az üdvösség koronáját.»¹

És Krisztus meg is nevezi választott népét: a frankokat. Mikor Bouillon Gottfried első keresztesei Magyarországon keresztülmentek, a pannóniai római limesutat Nagy Károly legendás útjának gondolták és abban a boldog tudatban taposták hazánk földjét, hogy csak a legnagyobb francia király (*mirificus rex Franciae*) példáját követik, mikor a Szentsír felé vették útjukat.² A Roland-ének nagy császárájának alakja ott lebegett tehát szimbolumként a francia keresztések lelkében s Guibert de Nogent, Graindor de Douai csak a közszellemet fejezték ki műveikben, azt a közszellemet, mely a merovingok óta nem szűnt meg a «frank» néphez csatolni a kereszténység választott népének hiedelmét.

Rutebeuf, ki Villon előtt a franciák legtehetségesebb lírai költője volt, költőtársaival együtt lelkesített a szent hadjáratra. Egyik versében kedves iróniával vitatkozik az indulni akaró keresztet a habozóval (*Dialogue du Croisé et du Décroisé*). S így nyilván szatirikus célzattal mondatja a renyhével:³ «Ne gondold, hogy (Isten) megtelepszik olyan emberek között, kik nem szeretik (t. i. a szentföldi pogányok között). Ha Isten van valahol a földön, egészen bizonyos, hogy Franciaországban van...»

De szatirikus célzat nélkül is bizonyára többször elhangzott az optimista franciák ajkán a szent magabizásnak ez a nyilatkozata. Ennek csak egy másik, idealistább variánsa a *Gesta Dei per Francos*-féle formula, melyet aztán a renaissance korában Bongarsius oly szerencsés intuícióval alkalmazott a kereszteshadjárat összes elbeszélői kiadásának címéül.

Suger, Saint-Denis hatalmas apátja, ki maga is vezetett kereszteshadat a Szentföld felszabadítására, mégsem az univerzális idealizmust képviseli már írásaiban és ő, aki a németek ellen fel-

¹ Lenient: *La poésie patriotique en France* 218.

² A megfelelő idézetet l. dolgozatomban: *A pannóniai hún-történet keletkezése*. Századok, kny. 1928, 54.

³ Ne cuidez qu'il se reponde
Entre gent qui ne l'aiment goutte,
Si Dieus est nule part el monde,
Il est en France, c'est sans doute.

Jubinal kiad. 1874: I, 132. Lenient, id. m. 260.

emeltette Saint-Denisben a voltaképpen germán törzsi eredetű és jelentőségű királyi *oriflamme*-ot, volt Kövér (VI.) Lajossal együtt a partikuláris francia nemzeti érzés első képviselője, amennyiben nála a frank öntudat már szemben áll a német-római császársággal. De ő is a frank királyok jogán követeli királyának egész Germániát és Kövér Lajost megteszi az Isten képviselőjének: «ut partem Dei, cuius ad vivificandum portat rex imaginem, vicarius eius liberam restituat» (Vita Ludovici).¹

Igy aztán érthető, ha a francia missziós tudat univerzális jellege bizonyos időközökben partikuláris formát ölt magára s a nemzet önző érdekeinek takarására szolgál. Mihelyt a keresztes hadjáratok kora elmúlik, a keresztény misszió tudata is elhalványul mindaddig, amíg Jeanne d'Arc szemmeláthatólag be nem bizonyítja, hogy Franciaország csakugyan az Isten kedves földje s az ő ellenségeit a csodával határos eszközökkel parancsolja ki legkedvesebb népének földjéről.

Addig azonban nagy megpróbáltatásokon megy keresztül a kiválasztott büszke nemzet. S Eustache Deschamps a XIV. század tehetséges, de bőszavú költője, ki jobb időkben annyi melegséggel tudott népéről énekelni s kit a francia kispolgári önelégültség első és legteljesebb képviselőjének tekinthetünk, szomorúan tekint vissza a lesujtottság állapotából, az angol hódítás idején, a francia nemzet régi nagy dicsőségére és missziójára, melyet Isten büntetésből vett el tőle. A frank-francia királyok az Isten óriásai voltak:²

Franci reges post hec descendendo,
Multas terras semper conquestendo,
Filii sunt cristianissimi
Ecclesie, eam defendendo
Et proprio sanguine tuendo,
Ut *gigantes Dei* fortissimi.

És aztán Nagy Károly, Isten óriása, a béke, igazság és virágzás korszakát teremtette meg birodalmában. De végül is a bűnök léptek az erények helyébe és Isten büntető keze háborúban megalázta a gőgös, dúskáló, irigy, buja francia népet. Michelet tanúsága szerint ugyanezzel az érveléssel magyarázta a győztes V. Henrik angol király a foglyul esett orléans-i hercegnek, a kor másik tehetséges

¹ Idézi: Olschki: Der ideale Mittelpunkt Frankreichs im Ma. 1913, 18.

² Kiadva: Oeuvres complètes. Soc. des Anciens Textes Fr. VII. 93.

költőjének, az azincourt-i vereség okait.¹ Maga Charles d'Orléans is írt aztán fogságában egy *complainte*-ot s ebben bűnbánatra szólítja fel országát, figyelmeztetve arra, hogy Isten mindig különös kegyelmében részesítette Franciaországot.² De Franciaország a kereszténység védője is volt mindenkor. Isten különös ajándékai voltak: a *Montjoye* harci kiáltás (*mons gaudii*=Jeruzsálem és Róma szimbolikus neve), a pajzsban hordott hármass aranyliliom és az ő saját oriflammeja,³ melyet erősítésül küldött a franciáknak s melynek köszönheti, hogy ellenségein uralkodik. Ő küldötte egy szelid galambbal Szent Remigiusnak a királyok felkenésére szolgáló olajat a reimsi Sainte Ampoule)⁴ és különös kegyképpen Franciaországra szórta el a legtöbb szent erekljét. Ha a római udvar gyakran jobb kezének nevezi, ez azért van, mert gyakran segítette ki a bajból és ezért a pápák egyedül a franciát ültetik jobbjuk felől.

A királyi család költő-tagjában tehát még elevenebben élt a franciák keresztény missziós tudata, mely természetesen a királyi személyben s ennek csodálatos attribútumaiban csúcsosodik ki, mint valami centrális szimbolumkörben.

Maga az orléansi szűz csodálatos pályafutása is arra vall, hogy a missziós tudat és kiválasztottság érzése a nép legmélyebb rétegeit átjárta. Jeanne d'Arc hívó szózatai szerint a nagyszerű parasztlány egyszerűen Isten, a Szent Szűz és a szentek küldöttje és hivatása, hogy a francia földet megszabadítsa a bűn uralmától.

Egy modern élesszemű német kritikus, F. Sieburg, oly jellemzőnek találta Jeanne d'Arc missziós tudatát, hogy erre építette fel tavaly megjelent és nagy feltűnést keltő könyvét, melynek francia címe igen jellemzően: *Dieu est-il Français?*⁵ Szerinte, mint Michelet, Hauser és mások szerint is Jeanne d'Arc-kal születik meg a francia haza eszméje, holott ez az eszme lassú, észrevétlen

¹ Michelet: *Histoire de France* IV. Idézi Lenient: *La Poésie patriotique en Fr. au moyen âge* 419.

² Charles d'Orléans: *Poésies* I. 258 (Class. Fr. du Moyen âge).

³ A Saint-Denisben őrzött Nagy Károly legendás oriflammeja tulajdonképpen egy germán törzsi jelvény volt. V. ö. Hubert Meyer: *Die Oriflamme u. das franz. Nationalgefühl*. Nachr. v. d. Ges. d. Wissensch. zu Göttingen 1930. 95.

⁴ L. mindezekről Marc Bloch: *Les rois thaumaturges*, Strasbourg 1924. 224 kk.

⁵ A német cím tudvalevőleg: *Gott in Frankreich*. Talán a jellemző német közmondásból: *Er lebt wie Gott in Frankreich*.

evolúció eredménye¹ és Jeanne d'Arc csupán az elnyomottságból kitörő nemzeti érzés nagyszabású megnyilatkozása.

Az irodalom mindenesetre korán, egyidejűleg visszatükrözi a százéves háború csodás megoldása folytán kirobbant misztikus nemzeti öntudat érzését. Christine de Pizan, az olasz eredetű, de teljesen elfranciásodott költőnő, de aki magyar is lehetett volna, ha orvos apja Nagy Lajos meghívását fogadja el,² azelőtt sokat kesergett hazája sorsán. Most azonban ujjong az orléansi szűz sikerei láttára: megállapítja, hogy természetfölötti (*fors nature*) dolog szemtanuja, mikor egy tizenhat éves lányka nehéz fegyverben, mint egy edzett katona kergeti maga előtt az ellenséget és senki sem tud ellene szegülni. Mindez mindenki szeme láttára történik. Ilyen ereje nem volt sem Hektornak, sem Achillesnek:³ «De mindezt Isten teszi, ki őt vezeti».

A gáláns Martial d'Auvergne ugyanakkor kifejezi meggyőződését, hogy Isten, ki közönségesen nem szokott beleavatkozni az emberi dolgokba és nem segít, ha más emberi segítség találkozik, mégis közbelép, ahol a természetnek és embernek megszűnik hatalma.⁴

Az Orléans város ostromáról írott misztérium (*Mystère du Siège d'Orléans*) szerzője leírja, amint az Égben a Szent Szűz közbenjár szent fiánál a franciák érdekében, kiket a kereszténység fenntartóinak nevez: «Oh, fiam! szépen kérek, ne tórd azt, hogy a mi jó keresztény királyunk elveszítse így birtokát, Franciaországot és a nemes királyságot, ő aki oly nemes földesúr. Ez az a királyság, mely egészen alátámasztja a kereszténységet és a te isteni lényeged segítségével fenntartja; másnak ott nincs keresni valója.»⁵

¹ Lásd minderről részletesen René Johannet: *Le principe des nationalités*, különösen 6. és kk. lapokon, bár e szerző a karoling frank-császári eszmét és a száli törvényben kifejezett germán törzsi öntudatot nem veszi figyelembe.

² V. ö. Ph. A. Becker: *Chr. de Pizan. Zschr. f. fr. Spr. u. Lit.* 1930. LIV. 130.

³ V. ö. Lenient id. m. 380.

⁴ U. ott: 387:

Mais où nature et les humains
N'ont plus de pouvoir et puissance,
C'est alors qu'il y met les mains
Et qu'il fait sa grace et clémence.

⁵ Hanotaux: *Jeanne d'Arc* 399:

O mon fils! doucement vous prie
Que ce fait vous ne souffrez mie,

Maga az isteni kiküldött is hivatásának büszke tudatában így közli az angolokkal küldetését: «Tudjátok meg, hogy én Isten nevében jöttem ide, aki mindenható». ¹

Az Orléansi Misztérium szerzőjét nem ismerjük, de véleménye bizonyosan a legszélesebb polgári rétegeket képviseli. S mikor 1522-ben az angolok újra betörnek Franciaország földjére, számos névtelen versíróban szólal meg Franciaország győzhetetlenségének hite. Egyikük plasztikusan domborítja ki a választott népi hiedelmet is (Invective contre les Angloys): ² «Isten nem tűrte még soha, hogy lábbal tapodják a Liliomvirágot». Soha semmi krónikában nincs annak nyoma, hogy a francia királyokat ilyen görbe utakon meglepve legázolták volna. «Habár szilárd reményem, hogy Isten lesz a mi igaz vezérünk, ő Franciaország pásztora és őrzője (c'est le pasteur et gardien de France); de az ő anyja is, a fenséges királynő vezetni fog minket, hogy minden nagyobb baj nélkül boszút állhassunk minden ellenünkön.»

II.

A missziós hit a nagy szellemi felújulás idején sem vész ki a franciákból. A francia renaissance erősszavú lantosa, Ronsard, himnuszt ír Franciaország tiszteletére s az ő sajátos humanista nyelvéen az ősi gondolatot fogalmazza meg, amikor Jupiterre ruházza át Isten rendkívüli frank-szeretetét: «Az ellenség hasztalan fenyegeti a franciát, hiszen az égen mindenkor jó jelek mutatkoznak». ³ «Isten megesküdt, hogy olyan királyokat ad nekünk, akik a liliom-

De nostre bon roy krestien,
Que perde ainsi sa seigneurie
De France et noble monarchie,
Qui est si noble terrien.
C'est le royaume qui tout soutient
Chrestienté et la maintient
Par la vostre divine essence,
Ne autre n'y doit avoir rien.

¹ Idézi Lenient; id. m. 399:

Sachez que je suis cy venue
De par Dieu qui est tout-puissant.

² Montaignon, Recueil de poésies françaises des XVe et XVIe siècles 1855., XIII. 294.

³ Hymne de la France, Vaganay kiad. VI. 219. De a költemény már 1549-ben megjelent. V. ö. Laumonier: Tableau chronologique des Oeuvres de Ronsard 1911., 1. lap.

virágot addig a partig elültetik, ahonnan a Nap hosszú munkája érkezik hozzánk.»

Mikor aztán befellegzik Franciaország felett s a polgárháború rettenetes dúlásai leverik a költő optimizmusát, akárcsak Eustache Deschamps a százéves háború idején, Ronsard is Isten ujját látja a borzasztó csapásokban. Égi jeleket lát és Nostradamus bevált jóslatait emlegeti: Isten keze sujtja a tőle elpártolt franciákat. Ez az isteni gondviselésnek szigorúbb formája, de egyuttal Isten különös figyelméről tanuskodik, még ha büntetés alakjában is.

A következő század elején egy neves költő, Théophile de Viau írja le a királyhoz intézett versében¹:

Ce grand Duc nous fait voir avec trop d'assurance
Que le destin du Ciel est celui de la France :
Que vos plus grands desseins arrivent à leur port,
Et que vous et les Dieux n'avez qu'un même sort.

A humanista stílus jókor jött. Az Ég fátuma és az istenek akarata könnyebben volt egyeztethető az előző századtól kezdve a francia királyok politikájával, mint a római katolikus Egyházé. A francia királyok ugyanis már I. Ferenc óta a török szövetségében harcoltak a katolikus császárság ellen és így bajosan dicsekedhettek keresztény missziójukkal. De a nemzeti érzés természetében rejlik, hogy minden esetben megtalálja azt a formulát, melyre önmaga igazolása kedvéért szüksége van. Így az isteni küldetés eszméjét XIV. Lajos kora sem hagyta el, különösen mikor már Ausztria szövetségében a török elleni háborúban is részt vett. Az eretnekek elleni harc különben is kompenzálta a hagyományos pogány szövetség esetleges ódiumát. S így Bossuet, a legelőkelőbb formában adhatta elő újra a Roland-ének filozófiáját a francia király keresztényi hivatásáról Marie-Thérèse királyné holttesténél:

«Ne felejtjük mi tette boldoggá a királynét. Lajos a vallás bástyája: a vallás szolgálatába állította fegyvereit, melyektől rettegnek szárazon és vizen. De gondoljuk meg, hogy ő csak azért terjeszti azt mindenütt a külföldön, mert uralkodásra juttatja itt benn is és szíve belsejében... A mi igazi ellenségeink bennünk vannak és Lajos jobban harcol ezek ellen, mint bárki más ellen. Lát-hatjátok, mint omlanak össze mindenfelé az eretnekség templomai, de amit itt benn rombol le, az még kedvesebb áldozat; és a keresztény munkája abban áll, hogy lerombolja a szenvedélyeket, melyek szíveinkből bálványtemplomokat csinálnának... Ezért áldja meg Isten... Imádd hát, oh király, azt aki győze-

¹ Oeuvres 1628., 157. Au Roy.

lemre vezet és aki a győzelemben ama büszkeség ellenére, melyet az benned kelt, mérsékelt érzelmeket támaszt. *Bár nyitná fel szemeit a kereszténység és ismerné meg a boszúállót, kit Isten küld neki!* Míg, oh jaj! oh szegény! oh bűneink igaz büntetése! míg mondom, a hitetlenek pusztítják, kik egészen szívéig hatoltak be, miért habozik visszaemlékezni úgy a krétai segítségre, valamint a híres rábai ütközetre, hol Lajos felujította a hitetlenek szívében régi véleményüket a francia fegyverekről, melyek mindenkor végzetesek voltak zsarnokságukra; és hallatlan hőstetteik révén Ausztria bástyái lettek, melynek azelőtt csak rettegést okoztak.»

A «fameuse journée du Raab» nem más mint a szentgott-hárdi csata, ahol a francia nemesség briliáns szerepet játszott s a franciák emez egyetlen törökellenes haditette segítségével egyezteteti Bossuet, az udvar hivatalos szónoka a providenciális felfogás alkalmazásában beállott ellentmondásokat. Elfelejtve, hogy a pogányt I. Ferenc óta a francia királyok eresztették rá következetesen Magyarországra Habsburg-ellenes szövetségi politikájukkal, Isten büntetésének mondja, hogy a hitetlenek egészen a kereszténység belsejébe hatoltak. De miért kell a magyaroknak a franciák bűneiért lakolniok? — jegyezzük mi meg csendesesen. — Másrészt megállapítja, hogy a Napkirály hadait a vallás szolgálatába állította, az eretnekek ellen, de a hitetlenek ellen is, szárazon és vizen. Ezért éri őt Isten áldása, őt, a vallás bástyáját. S ezért szólítja fel Lajost Isten imáadására, ki mindenütt győzelemre segíti fegyvereit.

Köztudomású, hogy Bossuet történetfelfogása a dauphin számára írt hatalmas *Discours sur l'histoire universelle*-jében az isteni gondviselés eszméjén alapszik, melyet a véletlennek látszó dolgok összefüggésében felismerni vélt. E művében azonban csak a bibliai és ókori történetet vette fel: a franciára nem terjeszkedett ki s így nem lephetjük meg a missziós gondolat megfogalmazásában.

Pedig Bossuetnek egészen bizonyosan szintén ez volt a felfogása a francia történelemről. S ezt nem a *Discours* végére odavetett vázlatos megjegyzésekből következtetjük, hanem a *Discours*-ral egy esztendőben (1681) írt *Sermon sur l'unité de l'Église*-ből, melyet Bossuet a francia püspökök híres gyülekezetében, 1681-ben, saját gallikanizmusának hitvallásaképpen mondott el. Itt a beszéd második részében ismerteti a gallikán egyház különböző isteni misszióit; elmondja, mint részesült Gallia már Szent Péter és utódai idején az isteni ige hirdetésében, sőt Szent Ireneus személyében olyan püspököt nyert, aki még a pápát is vissza-

tartotta a túlzott szigorúságtól. Szent Márton is külön gallikán ajándéka volt az isteni kegynek, mert ő vele visszatért az apostolok kora: «az isteni Gondviselés annyira gondoskodott arról, hogy felébressze közöttünk a régi szellemet és új életre keltse első kegyeit (ses premières grâces)».

Ezután következik a francia nemzet történeti hivatásának megfogalmazása. A római birodalom bukása után Isten a franciáknak adta át Egyháza őrizetét és új Konstantint adott a Nyugatnak Clovis személyében. A hit győzött és a frankok harcias népe megtudta, hogy Klotild Istene a hadak igazi Istene. S akkor Szent Remigius lelki szemeivel meglátta, hogy ha Franciaország királyait népével együtt új életre kelti Jézus Krisztusban, az Egyháznak győzhetetlen védelmezőket biztosít. S Szent Remigius legendás végrendeletére hivatkozással Bossuet igazolva látja azt a jóslatát, hogy amíg a francia királyok megtartják azokat a törvényeket, melyeket ő Isten nevében előírt számukra, a római birodalom az övék leend, úgy hogy a francia királyok közül fognak származni a császári méltóságra hivatott uralkodók, kik uralomra juttatják Jézus Krisztust. Így lett Franciaország a Szentszék oszlopa s a hit a francia birodalom határaival együtt növekedett: «Isten megmutatta látható jelekkel, amit a következő századok meg is erősítettek: hogy ő azt akarta, hogy a franciák hódításai az Egyház hódításait kiterjesszék».

Az első uralkodócsalád nem maradt méltó hivatására: Isten elvetette hát és egy másik családot emelt a trónra. Nagy Károly csodálatos hódításai Isten országának kiterjesztését jelentették. Nagy Károly biztosította a pápaság függetlenségét is.

Végre a harmadik családot, a Capeteket még különösebb kegyével halmozta el az Ég. «E család alatt Franciaország Isten szeretett és megáldott királysága, olyan királyság, melynek felmagasztaltatása elválaszthatatlan a szentszékétől.»

A belső zavarok idején aztán Isten nem felejtette el Franciaországot. Világra hozta Szent Bernátot, ki szent élete mellett az Egyház fejének is meg tudta mondani, hogy a pápa nem a püspökök ura, hanem csupán egy közülök. Bossuet tehát a vallás terjesztésén kívül még a Szentszék megrendszabályozásának misszióját is felismerni vélte Franciaország történeti rendeltetésében.

Saját korára térve végül megállapítja, hogy XIV. Lajos is csak az Egyházért és országáért harcol; fegyverei nyomán megnyílnak a katolikus templomok, Kálvin és Luther menekülni

kényszerül előle: «és semmi sem lesz megingathatlanabb, mint egy az Egyházzal oly szorosan egyesített királyság, melyet Isten támogat». Lajos keze van hivatva arra, hogy az Egyház sebeit begyógyítsa.

Igy beszél a gallikán egyház legékesebb szavú szónoka. A hang a régi, csak a moduláció új és talán még exkluzívabb mint az eddigié, kik legalább a pápasággal szemben nem emelték ki oly élesen Franciaország képzelt misszióját. De viszont nincs még egy francia író, kinél tisztábban jelentkeznék a francia nemzet misztikus küldetésének gondolata; világosan látható, hogy nála ez a gondolat szervesen illeszkedik providenciális történet szemléletébe: s hogy az ő szemében a franciák egyenesen a zsidók és a rómaiak nyomába lépnek az Isten választott népének és eszközének egyesített szerepében.

Igy gondolkozott már a gallikanizmus megalapítója, Szép Fülöp is, amikor a német császárhoz írott levelében megállapítja, hogy Jézus Krisztus figyelembe véve, hogy Franciaországban a többi országoknál biztosabb alapot talált a keresztény hit számára és azért szívesebben veszi, ha ott, mint ha másutt szeretik, tisztelik: «sic ipsum pre ceteris regnis et principatibus singulari quadam eminentia prerogativa disposuit honorari» és királyát minden más világi hatalom alól kivéve *perpetua stabilitate* megerősítette.¹

A XVIII. században a francia írók nagyobb részének gondolkozása profanizálódik és határozottan elszakad a katolikus Egyháztól. A felvilágosodás tehát az elhivatottság hitében is nagy változást okozott s az a prozelitizmus, mely eddig a francia nemzet és a katolikus Egyház közös javára működött és nemzeti feladatot látott a franciák isteni küldetésében, az első parancs ellenére új bálványt faragott magának: a civilizációs eszményt, melynek élén a francia nemzet halad. Az Isten azonban most már nem rajtuk kívül áll, hanem állítólag bennük van és elsősorban a haladás élén vezető francia nemzetben működik. Ennek a gondolatnak Michelet, Lamartine, Victor Hugo művészi kifejezését adták műveikben. A XIX. századi francia irodalom a francia civilizációs misszió gondolatát valóságos polgári dogmává avatta.

Bennünket azonban most egyelőre csak a misztikus, az eredeti fogalmazású isteni elhivatottság gondolatának sorsa érdekel, nem pedig ez az új és nagy jövőre hivatott profán eszmemenet,

¹ Idézi E. R. Curtius-Bergsträsser : Frankreich, Berlin-Leipzig 1930. I. 105.

melyben a francia nemzet optimista prozelitizmusa életerős formában született újjá. A forradalom vajjon egészen kiölte a katolikus fogalmazású francia imperializmus eszméjét?

Nem; amennyiben a francia forradalom sem irtotta ki a francia katolicizmust a királysággal együtt, annyiban ez az eszme sem pusztult ki az írókból és gondolkozókból. Mindjárt a forradalom idején, 1795-ben, a francia restauráció egyik filozófusa kifejti azt némileg módosított formában, de annál mélyebb fogalmazásban, úgyhogy a régi eszme sok új színnel telik meg. Joseph de Maistre *Considérations sur la France* c. könyvére gondolunk.

Ez a misztikus filozófus, ki minden művével az emberi dolgokban rejlő immanens isteni igazságot igyekszik bebizonyítani merész logikával, megkapó paradoxonokkal, kimutatja, hogy a francia forradalomban Isten és Sátán borzasztó küzdelme folyt le. A francia forradalom csoda, mondja De Maistre, mert minden az emberi méreteken felül és az emberi tapasztalatokon kívül történt benne. Ő a nagy zavarban is felismeri az isteni rendet. A misztikus erő abban nyilvánul, hogy a kisméretű forradalmi vezérek egészen eltörpülnek ebben a hatalmas eseményben. A forradalom erősebben *vitte* az embereket, mint az emberek vitték a forradalmat. A vezérek mind másfelé akarták irányítani a forradalom szerét, mint amerre valóságban jutott. Majd a II. fejezetben, melynek címe *Conjectures sur les voies de la Providence dans la Révolution française*, meghatározza Franciaország missziójának szerepét ebben a nagy felfordulásban. Szerinte is Franciaországnak eddig határozottan vezető szerepe volt Európa vallásos életében, de mint-hogy ettől a missziójától eltért, Isten rettenetes eszközökkel vezeti vissza rendeltetéséhez!

«Minden nemzetnek, mint minden egyénnek megvan a maga missziója, melyet be kell töltenie. Franciaország Európában való-ságos felsőbb hatóságot (magistrature) gyakorol, melyet haszon-talan volna tagadni és amellyel a legbűnösebb módon visszaélt. Különösen a vallási rendszer élén állott és nem ok nélkül hítták királyát *legkeresztényebbnek*: Bossuet semmit sem túlzott e pont-ban. Már pedig, minthogy hatását arra használta fel, hogy hiva-tásának ellene mondjon és Európát demoralizálja, nem kell cso-dálkoznunk, hogy borzasztó eszközökkel vezettetik vissza hozzá.»

A bűnhődés szokatlanul borzalmas arányai bizonyítják éppen az isteni beavatkozást. S minthogy a királygyilkosság nagy bűnéért oly sokan voltak felelősek, Isten ezt nem bízhatta egyesekre, hanem

maguk a bűnösök végezték el egymás között. Ezen az úton egyszerűs mind Isten meg is mentette Franciaországot.

Isten a franciák nagy missziójához, az európai «*magistrature*»-nak megfelelő természetet is adott és mintegy két karral áldotta meg: nyelvével és prozelitizmusával, úgy, hogy állandóan szükségét érzi annak és módja is van rá, hogy az embereket befolyásolja:

«Kezdetben beszéltem arról a magistrature-ról, melyet Franciaország Európa felett gyakorol. A Gondviselés, mely az eszközöket mindig a célhoz méri és a nemzeteknek és egyéneknek megadja azokat a szerveket, melyek szükségesek rendeltetésük betöltéséhez, éppen a francia nemzetnek két oly szerszámot és hogy úgy mondjam, két kart adott, melyekkel mozgatja a világot: nyelvét és prozelitizmusát. Ez jellemének lényegét teszi; úgyhogy állandóan szüksége és hatalma van arra, hogy az embereket befolyásolja.

A francia nyelv hatalma, majd azt mondtam: egyeduralkodása szemmel látható: az ember legfeljebb színlelheti, hogy kételkedik benne. Ami a prozelitizmust illeti, az oly ismeretes, mint a nap: a divatárusnőtől a filozófusig, ez a nemzeti jellem kiemelkedő része.»

És minthogy a gallikán egyház volt a római egyház sarkköve (*pierre angulaire*), érthető, ha a reakció itt volt a legerősebb: az Ész istennőjének köntösébe öltözött Ellenség magát a Fellegvárat támadta. Mert Joseph de Maistrenek erős meggyőződése, (chap. 5.) hogy a francia forradalomban könnyű felismerni a sátáni jelleget (*caractère satanique*), mely azt megkülönbözteti mindentől, ami eddig volt és talán ami lesz. (Ma már a bolsevizmus tízéves uralma után talán elmondhatjuk, hogy a jövőre vonatkozó megállapítása nem áll meg.)

A francia papságra tehát ebben a nagy küzdelemben roppant nagy hivatás vár. «A francia papságnak nem szabad elaludnia; ezer oka van hinnie, hogy nagy misszióra van hivatva; és ugyanazok a feltevések, melyek sejtetik vele, miért szenvedett, meggyőzhetik arról is, hogy valami lényeges misszióra van rendeltetve.» És ha ebben a csodálatos színjátékban Franciaország büntetése rettenetes arányú, az isteni védelem és kegy sem lesz kisebb.

A szavojai gróf tehát a francia nemzet missziós hitének a francia forradalomra való alkalmazásában szorosan csatlakozik Bossuethoz, kire hivatkozik is és kivel egyébként a legélesebb elvi elentétben áll annak gallikanizmusa miatt. A gallikán Bossuet és a Rómához hű Joseph de Maistre egyetértének, mihelyt nemzetük történelmi hivatásának megállapításáról van szó.

Másrészt érdekes néppszichológiai megokolást is kapunk a francia missziós hitről. Joseph de Maistre szerint a francia nyelv és a francia természet alapvonása: a prozelitizmus Isten adománya és azért kapta Istentől, hogy misszióját pontosan teljesíthesse. Egy modern francia filozófus, Alfred Fouillée, ki különben Joseph de Maistrenek ebbeli véleményét egy másik helye alapján ismeri,¹ ezt így fogalmazza meg: «Sokszor oly naivak vagyunk, hogy azt hisszük, hogy ami minket boldoggá tesz, a világot is boldoggá teszi és hogy az egész emberiségnek úgy kell gondolkoznia és éreznie mint Franciaországnak. Innen ered a mi prozelitizmusunk, innen a mi nemzeti szellemünk járványos jellege, mely sokszor magával ragadja a többi nemzeteket is, az egyik természetes flegmájának és a másik óvatos bizalmatlanságának ellenére. E jellemvonások árnyoldala az a bizonyos jóakarató erőszakosság embertársainkkal szemben, mely arra ösztönöz, hogy rábírnuk őket arra, hogy úgy gondolkozzanak mint mi».² Tehát ha a történelmi hivatottság hite más nemzetek szellemi életében is fontos szerepet játszik, a franciáknál különösen impulzív tevékenység formájában nyilvánul meg és válik a francia szellemi élet egyik legfontosabb történelmi tényezőjévé.

A XIX. század francia irodalma látszólag állandó távolodás a katolicizmustól. A forradalmi liberalizmus gondolatvilágában, majd az esztétikai világnézet elvtelenségének korszakában a régi eszméket csak néhány katolikus író és gondolkodó őrzi. Így a nagy dominikánus hitszónok, Lacordaire, kinek Notre-Dameban tartott konferenciáit ezrek hallgatták, 1841-ben nagy beszédet tart a dominikánus rend új franciaországi beiktatása alkalmával a francia nemzet hivatásáról³ s ebben megállapítja, hogy a francia nemzet Clovis keresztségében nagy kötelezettséget vett magára: az Egyház védelmét és a keresztény hit terjesztésének misszióját. «A frank nemzet volt az első katolikus nemzet, melyet Isten az ő Egyházának adott. Nem én illetem ezzel a nagyszerű dicsérettel hazámat; a pápaságnak tetszett, s méltán, királyainkat az Egyház legidősebb fiainak nevezni». Franciaországot pedig egy fenséges barbarizmussal *royaume christianissime*-nek, christianissimum

¹ Alfred Fouillée: *Psychologie du peuple français*. Alcan 232.

² Id. m. 181.

³ Discours sur la vocation de la nation française (Oeuvres, Poussielgue, Paris 1886, IX. 199).

regnumnak nevezte el. «Igy elsőszülöttség a hitben, kiválóság a hitben, ezek a mi címeink s ez a mi hivatásunk is.» S Lacordaire bebizonyítja, egy pillantást vetve a világtörténelemre, hogy Franciaország ennek a hivatásának meg is felelt, mert mind a három nagy ellenséget: az arianizmust, a mohamedanizmust és a protestantizmust Franciaország segítségével küzdötte le az Egyház, vagy legalább is Franciaország mindhárom ellenséggel szemben megtette vállalt köteletségét, Charles-Martel, a keresztes hadjáratok és a vallásháborúk idején.

«Mint minden nép, Franciaország is elhivattatott: Franciaország, mint láttuk, elsőnek valamennyi nemzet közül és valamennyi nemzet felett felelt meg hivatásának.» Csakhogy a hivatás teljesítéséhez kitartás is kell és Franciaország nem tartott ki a vállalt kötelezettségekben. S itt lép fel újra Joseph de Maistre misztikus történet szemlélete: a francia forradalom Isten borzasztó büntetése, melynek folyamán az emberi nem ellensége új fegyverekkel vette fel a harcot, s ezúttal is hasztalan, Krisztus uralma ellen.

«Franciaország elárulta történetét és hivatását; Isten hagyhatta volna elpusztulni, mint annyi nemzetet, mely saját hibájából kiesett rendeltetéséből (prédestination). De ő nem így akarta; elhatározta, hogy megmenti oly bűnhődés árán, mely épp oly nagy-szerű, mint amilyen nagy volt a bűne.»

Napoléon zsenije is megértette, hogy Isten lehelete nem szállott még el Franciaország felől és leborult a Notre-Dameban Krisztus vikáriusa előtt. «Igy Isten megmentette Franciaországot; így felemelte mindazt, amit lesujtott; így vette körül a szerencsétlenség és a bűnhődés fenségével. Egy nép, mellyel így bának, elhagyott nép vajjon?» A nagy dominikánus tehát Joseph de Maistre gondolatait alkalmazta a francia történelem további eseményeire, melyek még Joseph de Maistre művének megjelenésekor nem történtek meg. Érthető, ha gondolatmenetét is Joseph de Maistre idézésével végzi: «A vallásos szellem nem halt ki Franciaországból, hegyeket fog felemelni, csodákat fog véghez vinni».

III.

A század végén beköszöntő katolikus renaissance, melyben a francia irodalom legnevesebb írói tűnnek fel, új életre keltette a nemzeti és vallásos eszme egyesített misztikus imperialista fogalmazását. Jacques Rivière, a *Nouvelle Revue Française* nemrégi

elhúnyt szerkesztője, ki német hadifogsága alatt tért meg a katholicizmushoz, hadifogolyjegyzeteiben egy új, Pascal módjára gondolatokra tördelt apologetikát hagyott ránk, melyben ezt írja nemzedékéről: «Az emberekben megvan az a hajlam, hogy összekeverjék azokat a magasabb érzéseket, melyeket felfedeznek magukban. És igyekeznek bebizonyítani egységességüket, kölcsönös függésüket. Így igen nemes szellemek, kik keresztények s egyszersmind hazafiak voltak, arra jutottak, hogy a kereszténység ügyét Franciaország ügyével azonosították. Sőt egyesek — például Péguy — a Franciaország iránt érzett szeretetük révén tértek vissza a katholicizmusba. (V. ö. Psichari.) Péguy Jeanne d'Arc-kultusza, finom érzékenysége mindazzal szemben, ami valóban mélyen keresztényi a francia történelem, művelődés, sőt a francia földrajz bizonyos jelenségeiben, az a régi mondás, hogy Franciaország az Egyház legidősebb leánya, elhitették vele, hogy ha érte harcol, egyúttal hitéért harcol».¹ Szebben nem tudnók jellemezni Péguynek, a háborúban elesett nagy francia írónak szellemi attitudejét, ki a rekatholizáló irodalmi mozgalom egyik vezetője volt, s aki a szocializmusból tért át a tradicionalista katholicizmushoz. Az ő kedélyes, parasztosan egyszerű beszédű és francia észjárású Istene, Szűz Máriája, szentjei valóban francia Isten, francia Szentszűz és szentek és Jeanne d'Arc, kiről annyi verset, prózát, drámát és misztériumot írt, szimbolikusan képviseli az ő történetfilozófiáját, mely a Domrémy-i szűz is: a francia nemzet Isten választott népe s úgy beszél róla mint legintimebb családjáról.

A másik jeles író, kit Rivière említ, s aki szintén a világháborúban esett el, a katholizáló fiatal írógárdának csodált vezetője volt, Ernest Psichari, Renan unokája. Ez afrikai katonáskodása alatt tért meg a katholicizmushoz és *Voyage du Centurion* c. könyvében írta meg hitvallását. Jacques Maritain jelen volt ünnepélyes megtérésénél s azt állítja, hogy Psichari nem hazaszeretéből tért meg, hanem mert felismerte a francia történelemben működő isteni csodát. «Psichari sem azért tért vissza a katholicizmushoz, mert a katholicizmus egy test a mi nemzeti multunkkal és mert Franciaország nagyságának és erejének lényeges eleme. Egy ily tisztára nemzeti tradicionalizmus gyökeresen idegen volt elméjétől. Nem Franciaország politikai hatalmát tekinti ő, hanem rendeltetését (sa destinée) és a lelki valóságot (réalité spirituelle),

¹ A la trace de Dieu. 102.

a «nagyon mélyen fekvő csodát» (miracle très replié), mely benne rejlik; elfogadja, hogy Franciaország a nemzetek között a szellem őrzője és kincstárosa és a világ reménye; oly meggyőződés ez, melyet nehéz matematikai pontossággal megállapítani, és amelyet lehet tetszés szerint elfogultságnak tekinteni, de amelyet minden francia többé-kevésbé tudatosan hord a lelke mélyén és amely Psicharinál az evidencia értékét ölti fel; ő a szíve vérével fizette meg.»

S ez a hit, mondja Jacques Maritain, a mai katolikus francia irodalomnak és a francia neothomizmusnak egyik vezetőelméje, minden francia emberben többé-kevésbé tudatosan megvan. Psichari hite szerint, teszi hozzá, a szentek, a szentség misztériuma alkotta meg Franciaországot.¹

Magának Jacques Maritainnek is ez a meggyőződése. Franciaország Isten tartaléka a nemzetek között. Minden baj ellenére, ami érte, mégis meg kell találni egyszer erejét. S ezt a világ mai állapota bizonyítja szerinte a legvilágosabban. «Ami különösen Franciaországot illeti, bármilyen nagyok is a bajok, melyeket egy ideig el kell viselnie, egy nap meg kell, hogy találja újra erejét. Ezt a világ jelenlegi képe villámló fényességgel mutatja és az Anyaszentegyház már régóta tudja.»²

És X. Piusnak a francia bíbornokokhoz írott levelére hivatkozva megtalálja a francia missziós hit legmagasabb approbálását. A Szentatya megjósolja levelében, hogy Franciaország egyszer még megjárja Saulus útját s mikor majd kérdi, mitévő legyen; Isten ezt fogja mondani: «Kelj fel, mosd le a szennyet, mely megrontotta képedet, ébreszd fel kebledben elszunnyadt érzelmeidet és szövetségünk pactumát és menj, Te, az Egyház legidősebb leánya, «nation prédestinée», kiválasztott edény, menj s hordd, mint a multban, nevemet a föld minden népe és királyai elé!» Ugyancsak X. Piustól származik a francia publicisták által sokat idézett mondás: «A természetfölötti mindenütt megvan a világon, de különösen Franciaországban él».³

Igy nyert a francia nemzet missziós, szent hivatásának hite a legújabb időkben újra egyházi elismerést, még pedig a legmagasabb helyen. Ehhez járult 1909-ben Jeanne d'Arc boldoggá

¹ Jacques Maritain: *Ernest Psichari (Antimoderne.)* 238 lap.

² Antimoderne 196.

³ G. Goyau nyomán idézi E. R. Curtius: *Frankreich* I. 101.

avatási decretumában X. Piusnak nyilatkozata, mely szerint: «Deus, qui singulari iugiter amore hanc nobilissimam nationum est persecutus, mulierem excitavit, ut liberaret populum suum et acquireret sibi nomen aeternum». (I. Mak. 6, 44.)¹ Jeanne d'Arc csodálatos missziójának hite végül 1920-iki szenttéavatásához vezetett.

Clovis király óta, mikor Szent Remig útján a római katolicizmus szerződést kötött a frank néppel, megszakítás nélkül él ez az optimista és tevékenységre izgató hit a hívő lelkekben és nyert állandóan igen világos fogalmazást a francia irodalomban. A középkor egységes világnézete idején a nagy eposzíró, a kereszteshadak költői, a szent parasztlány és a királyi költő egyaránt hisznek az Isten különös kegyelmével és hivatásával kitüntetett Franciaországban s a gallikán Bossuet és az ultramontán Joseph de Maistre közösen adják át ebbeli meggyőződésüket a liberális katolicizmus vezérének, Lacordaire-nek és a legújabb katolikus írógenerációnak.

Mondottuk, hogy a missziós hivatottság gondolata minden népben él és a nemzetközi politikai versenyben, mint minden közös és tettere buzdító hiedelem, rendkívül fontos tényező. De láttuk azt is, hogy a franciák missziós hite különösen, egészen kivételesen erős, impulzív, imperialista jellegű, a nemzeti jellemnek megfelelően. Azt megállapítani már most, mily rész illeti ebben a hitben a tényleg meglevő misztikus erőt, melyről az Egyház fejei több ízben tanuskodtak, mennyi a faji prozelitizmus és mennyi az átlagosan minden népcsoportot jellemző és szükségképpen kialakuló mythos, a theológus, a szociológus és a történész feladata. Én csak az irodalmi tanuságokon keresztül óhajtottam ennek a világtörténeti fontosságú hiedelemnek folytonosságát bebizonyítani.

¹ A decretum teljes terjedelmében Carl Mirbt-nál: Quellen zur Gesch. des Papsttums. Tübingen 1924, 512.

